

BIULETYN PTA Nr 4

c z e r w i e c 2009

Polskie Towarzystwo Antropologiczne
ul. Umultowska 89, 61-614 Poznań
tel. 061 8295713 fax. 061 8295730
e-mail: pta@amu.edu.pl

Skład Zarządu Głównego
PTA 2007 – 2011

Przewodnicząca PTA

prof. dr hab. Maria Kaczmarek

Zastępcy Przewodniczącej PTA

prof. dr hab. Danuta Kornafel

prof. dr hab. Joachim Cieślik

dr hab. Henryk Głąb

Członkowie Zarządu PTA

prof. dr hab. Maria Chrzanowska

prof. dr hab. Elżbieta Haduch

prof. dr hab. Blandyna Jerszyńska

prof. dr hab. Krzysztof Kaczanowski

prof. dr hab. Barbara Kwiatkowska

prof. dr hab. Teresa Łaska-Mierzejewska

prof. dr hab. Bogusław Pawłowski

prof. dr hab. Janusz Piontek

dr Jacek Szczurowski

Sekretarz PTA

dr Anita Szwed

Skarbnik PTA

dr Magdalena Skrzypczak

Komisja Rewizyjna PTA

Przewodnicząca

prof. dr hab. Krystyna Cieślik

Członkowie stali

prof. dr hab. Anna Siniarska-Wolańska

prof. dr hab. Elżbieta Żądzińska

Członkowie zastępcy

prof. dr hab. Wiesław Buchwald

dr hab. Krzysztof Szostek

Sąd Koleżeński PTA

Przewodnicząca

prof. dr hab. Anna Burdukiewicz

Członkowie stali

prof. dr hab. Zofia Ignasiak

prof. dr hab. Ewa Ziółkowska-Łajp

Członkowie zastępcy

prof. dr hab. Guido Kriesel

dr Anita Szczepanek

Z DZIAŁALNOŚCI ZARZĄDU GŁÓWNEGO PTA

W dniu 26. maja 2009 roku odbyło się posiedzenie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Antropologicznego. Podkreślić należy, że po raz pierwszy w organizacji posiedzenia wykorzystano środki komunikacji na odległość. Gospodarzem posiedzenia był ZG w Poznaniu w składzie: prof. Maria Kaczmarek, prof. Blandyna Jerszyńska, prof. Joachim Cieślik, dr Magdalena Skrzypczak (skarbnik PTA) oraz dr Anita Szwed, która przyjęła funkcję protokolanta.

W posiedzeniu wzięło udział łącznie 10 członków ZG PTA (8 osób stanowi quorum) z czterech ośrodków. Poza Poznaniem były to Warszawa, reprezentowana przez prof. Teresę Łaskę-Mierzejewską, Kraków – udział wzięli prof. Maria Chrzanowska i dr hab. Henryk Głąb oraz Wrocław, reprezentowany przez prof. Barbarę Kwiatkowską i prof. Bogusława Pawłowskiego. Zebraniu przewodniczyła prof. Maria Kaczmarek, która po przywitaniu przeszła do omawiania spraw zapisanych w programie zebrania.

Dr hab. Henryk Głąb zrelacjonował postęp prac związanych z modyfikacją statutu. Przedstawił opinie prawników na temat aktualnego statutu towarzystwa, uwagi do poszczególnych artykułów oraz napisany na nowo regulamin działania Zarządu Głównego. Po dyskusji tego punktu postanowiono, że prof. Maria Kaczmarek i dr hab. Henryk Głąb, uwzględniając wszystkie uwagi, przygotowują roboczą wersję zmodyfikowanego statutu, która na przełomie czerwca i lipca zostanie przedstawiona wszystkim członkom PTA do dyskusji. Przyjęcie statutu zaplanowano podczas posiedzenia Zgromadzenia Ogólnego w Łodzi.

Prof. Kaczmarek omówiła sprawy związane z wydawnictwem PTA, *Anthropological Review*. Przy okazji omawiania tego punktu poinformowała o drastycznych cięciach w dofinansowaniu towarzystwa przez ministerstwo oraz bardzo wydłużonej procedurze rozpatrywania wniosków o dofinansowanie. To zmusza nas do podejmowania decyzji finansowych ze szczególną ostrożnością. MNiSW przyznało naszemu czasopismu 4 punkty. Informacja jest zamieszczona w internecie. *AR* został zgłoszony do Scopusa. Procedura ewaluacji potrwa do końca roku i wówczas powinna zapaść decyzja. Mamy nadzieję, że będzie ona pozytywna. Z uprzednio przeprowadzonej rozmowy z prof. Janem Strzałko, redaktorem *AR*, wynika, że w tym roku planowane jest wydanie jednego tomu.

Prof. Kaczmarek przedstawiła zarządowi wyniki konkursu na organizatora konferencji PTA w 2011r. Na konkurs wpłynęła jedna oferta z Wrocławia i została ona z zadowoleniem przyjęta przez zarząd. Oficjalna nominacja odbędzie się podczas Zgromadzenia Ogólnego w Łodzi.

Kolejnym punktem diskutowanym podczas zebrania była propozycja przeniesienia do Poznania zarządzania stroną internetową PTA. Prof. Kaczmarek podkreśliła rolę dr Jacka Szczurowskiego (UWr) w utworzeniu i wieloletnim zawiadywaniu stroną internetową towarzystwa i w imieniu Zarządu Głównego oraz swoim własnym serdecznie podziękowała dr Jackowi Szczurowskiemu za dotychczasową pracę. Wszyscy uczestnicy zebrania przyłączyli się do podziękowań. Nowa strona internetowa zostanie przygotowana i aktywowana w najbliższym czasie.

Zastanawiano się również nad pakietem spraw do przedstawienia Zgromadzeniu Ogólnemu. Za najpilniejszą uznano przyjęcie zmodyfikowanej wersji statutu. Pozostałe sprawy zostaną zgłoszone do końca sierpnia.

Podsumowując, pragniemy zanotować, że posiedzenie trwało 1 godzinę i 52 min. W siedzibie Gospodarza wypito dwie kolejki kawy i herbaty a prof. Cieślik wypalił (?) papierosów. Posiedzenie odbywało się w przyjaznej atmosferze, co zostało uwiecznione na poniższej fotografii
Wprawdzie korzystaliśmy tylko z fonii ale było to medium wystarczające do zrealizowania programu zebrania.

Pragniemy podziękować uczestnikom posiedzenia Zarządu Głównego i zaprosić na kolejne, zaplanowane podczas konferencji w Łodzi.

Maria Kaczmarek, Anita Szwed

Posiedzenie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, 26 maj 2009 r.
Gospodarz – Poznań. Od prawej do lewej: dr Magdalena Skrzypczak, prof. Maria Kaczmarek, dr Anita Szwed, prof. Joachim Cieślik, prof. Blandyna Jerszyńska.

SPRAWOZDANIA Z KONFERENCJI I SPOTKAŃ NAUKOWYCH

Dwanaście warsztatów funeralnych

W dniach 13-14 maja 2009 r. na terenie Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy po raz dwunasty odbyły się warsztaty archeologiczno-antropologiczne Funeralia Lednickie. Inicjatywa tych spotkań wyrosła w toku dyskusji w poznańskim oddziale Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich (inicjatorem tych dyskusji był dr hab. Wojciech Dzieduszycki). Bardzo szybko jako współorganizatorzy warsztatów włączyły się: Polskie Towarzystwo Antropologiczne i Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Funeralia gromadzą reprezentantów różnych dziedzin wiedzy zajmujących się badaniami cmentarzysk, oraz zainteresowanych problematyką związaną z obrzędowością i zwyczajami sepulkralnymi, a także tych, którzy w swych badaniach sięgają zagadnień poruszanych w trakcie kolejnych naszych spotkań.

Za początki Funeraliów należy uznać prezentację badań interdyscyplinarnych prowadzonych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym Dziekanowice, stan. 22. W 1994 roku na terenie MPP przedstawiono rezultaty badań archeologiczno-antropologicznych, oraz wyniki analiz przyrodniczych, fizyko-chemicznych, demograficznych i rezultaty prób badań DNA przeprowadzonych na materiale ze wspomnianego cmentarzyska.

Po pewnej przerwie, a w wyniku wspomnianych dyskusji, w 1999 roku podjęliśmy się zorganizowania spotkania obejmującego szerszą problematykę badań cmentarzysk

różnych okresów i obszarów. Pojawiła się wówczas nazwa Funeralia Lednickie. Za tematykę tego spotkania przyjęto dyskusję nad pochówkami nietypowymi, odbiegającymi swą specyfiką od większości spotykanych na danym cmentarzysku, czy kręgu kulturowym. Owocem tych warsztatów była publikacja „Czarownice – Funeralia Lednickie 2” (2000). Od tego czasu spotkania funeralne odbywają się systematycznie, każdorazowo są poświęcone innej problematyce, a materiały prezentowane podczas dyskusji w miarę możliwości są publikowane. Trzecie Funeralia dotyczyły demografii. Zaprezentowane wówczas materiały, oraz artykuły wyrosłe na ich bazie zostały opublikowane w siódmym tomie *Studiów Lednickich* (s. 63-75; 95-141). Kolejne, czwarte Funeralia dotyczyły zagadnień związanych z przemianami obrządku pogrzebowego i sposobów chowania zmarłych jakie obserwujemy w obrębie ciałopalenia i inhumacji. Wygłoszone wówczas referaty zostały opublikowane w publikacji „Popiół i Kość” (2002). Podczas piątego z kolei spotkania podjęto dyskusję nad różnicami i podobieństwem w obrzędowości związanej z chowaniem kobiet i mężczyzn. W trakcie tych Funeraliów omówiono metody pozwalające określić płeć i wiek zmarłych, ich kondycję zdrowotną, czy status społeczny. Poruszano także zagadnienia związane z rolą kobiet i mężczyzn w poszczególnych okresach i różnych kręgach kulturowych. Materiały opublikowano w tomie „Kobieta – Śmierć – Mężczyzna” (2003). Szóste warsztaty dotyczyły

pochówków dzieci. W trakcie dyskusji rozważano zagadnienia związane z samymi grobami dzieci (pozornym czy rzeczywistym brakiem grobów dzieci na niektórych cmentarzyskach), ze zwyczajami związanymi z ich chowaniem (różnice i podobieństwa z pochówkami dorosłych), a także z postrzeganiem i rolą dzieci w społeczeństwach różnych kultur i okresów. Materiały zgromadzone w wyniku tego spotkania ukazały się w postaci publikacji „*Dusza maluczka a strata ogromna*” (2004). Materiały będące efektem siódmych Funeraliów poświęconych darom opublikowano w postaci tomu *Do, ut des. Dar – pochówek – tradycja* (2005). Rozważania podczas tych warsztatów dotyczyły przede wszystkim darów występujących bezpośrednio w grobach. Ale podjęto także dyskusję nad rolą, znaczeniem i funkcją darów w kulturze. Dary odgrywały ważną rolę sakralną, zwyczajową lub prestiżową. Ósme spotkanie lednickie poświęcono dyskusji nad społecznym znaczeniem i postrzeganiem osób starszych w społeczeństwach różnych regionów i okresów historycznych. A także nad odzwierciedleniem ich roli w pochówkach – lokalizacji, wyposażenia, sposobu traktowania zmarłych osób starszych. Zgromadzone w wyniku tego spotkania opublikowano w postaci tomu *Starość wiek spełnienia* (2006). Problematyka kolejnych, dziewiątych warsztatów dotyczyła rekonstrukcji nekrostruktury kulturowej – grobów, pochówków, obiektów towarzyszących (paleniska, ustryny, miejsca tryzny itp.), oraz uwarunkowań przyrodniczo-biologicznych decydujących o miejscu chowania zmarłych i wpływających na stan zachowania szczątków ludzkich (warunki fizyko-chemiczne), a także kwestie związane z interpretacją odsłanianych pozostałości

materialnych. Efektem dyskusji podczas tego spotkania była publikacja *Środowisko pośmiertne człowieka* (2007). Podczas dziesiątych Funeraliów podjętym tematem były wydarzenia niosące za sobą znaczne demograficzne skutki odbijające się na życiu społeczeństw (klęski naturalne, epidemie, wojny), a także różne wydarzenia i choroby dotykające indywidualnych osobników. Podsumowaniem tych warsztatów jest publikacja *Epidemie, klęski, wojny* (2008). Jedenaste warsztaty były sprowokowane dyskusją podczas poprzednich warsztatów i dotyczyły niezwykle istotnych zagadnień dla każdej dziedziny naukowej i nosiły nazwę *Metody. Źródła. Dokumentacja* (publikacja 2009). Archeologia przestała być metodą gromadzenia nowych danych, opiera się na wnioskowaniu na podstawie logicznie stawianych argumentów. Archeologia tworzy system naukowego postępowania analizującego przejawy zachowań społecznych, wierzeniowych i przekonań. W dyskusji przewijały się zagadnienia związane ze metodami postępowania, uzasadniania prawomocności ustaleń, a także interpretacji i sposobami przekazywania informacji od źródła do współczesnego odbiorcy. Wszystko co zawiera informację o przeszłości i z czego czerpiemy o niej widzę stanowi nasze źródła. Podczas tych jedenastych Funeraliów stawialiśmy szereg pytań, m. in. czy źródło dostarcza informacji obiektywnych? Czy źródło jest nośnikiem informacji odnośnie dawnych symboli, pojęć, znaczeń, czy też jest swego rodzaju skamienieliną którą należy określić pod względem cech rodzajowych, typologicznych, zaklasyfikować w czasie i przestrzeni. Natomiast wykonywanie dokumentacji jest jedną z

podstawowych czynności w trakcie procesu badawczego. Podczas dyskusji wyraźnie zarysowało się odmienne podejście archeologów i antropologów do poruszanej tematyki – i to w zarówno w odniesieniu do metodologii, metod badawczych jak i ujmowania zakresu badań czy pojmowania pewnych definicji. Ujawnił się też problem dokumentacji powstającej podczas badań – brak określenia minimalnego standardu powoduje jej różnorodność, co nie wpływa korzystnie na procesy analiz, opracowań, ale też i prezentacji i wnioskowania.

Tytuł tegorocznych 12 Funeraliów nawiązuje do Księgi Ksiąg – do Biblii „*Tak więc po owocach poznacie ich*” (tytuł i tematyka zaproponowana przez profesora Krzysztofa Borystawskiego). Podczas spotkania można było zaobserwować dwa podejścia do tytułowego zagadnienia. Z jednej strony bardziej „archeologiczne” odnoszące się do zagadnienia etniczności, rozumianej jako poczucia grupowej przynależności. Archeolog, będąc humanistą, w szczególny sposób bo poprzez rzeczy ma do czynienia z ludźmi. Ograniczanie możliwości poznawczych archeologii jedynie do „rzeczy” z kulturoznawczego punktu widzenia jest wyrazem redukcjonizmu poznawczego. Należy pamiętać, iż „rzeczy” zawsze należą do kogoś. A ich „właściciele” odnajdują się za pośrednictwem „rzeczy” w specyfice relacji danej wspólnoty. Tak więc, chcemy tego czy nie, „rzeczy” mają przynależność społeczną i wyrażają identyfikację grupową. Jednak wpisywanie zabytków w kultury archeologiczne i nasza skłonność do ich etniczacji jest znacznym uproszczeniem.

Drugie podejście można ogólnie określić jako „biologiczne”. Geny (genotyp) człowieka, a

właściwie określone ich kombinacje, kształtują pewne predyspozycje czy potencjalne możliwości organizmu. To co z tego się „urodzi” (owoce - fenotyp) będzie zależne od genów, ale także od tego w jakich warunkach przebiegała realizacja tego potencjału genetycznego. Stąd obserwujemy dwa możliwe wątki: różnice międzypopulacyjne czy międzyosobnicze, które spowodowane mogą być zróżnicowaniem genetycznym albo też różnymi drogami realizacji „programu” genetycznego. Generalnie więc podjęto próbę odpowiedzi biologa na pytania archeologów czy po „owocach” (różnych cechach osobników czy populacji) można wnioskować o ich właściwościach genetycznych i drogach (losach) życiowych.

Funeralia gromadzą około 120-160 uczestników (w tym roku wyjątkowo ponad 200), przedstawiciele nie tylko dwóch głównych dziedzin – archeologii i antropologii. Coraz częściej pojawiają się antropolodzy kulturowi, historycy, ale także metodolodzy, filolodzy, biolodzy, lekarze. Spotkania nie zawsze polegają na dialogu pomiędzy uczestnikami, bardzo często jest to monolog. Ale coraz częściej do świadomości uczestników dociera potrzeba formułowania prezentowanych zagadnień w sposób zrozumiały dla przedstawicieli innych dyscyplin. Nasze spotkania, w zamierzeniu organizatorów, miały mieć charakter warsztatów. Trudno jednak wypracować jednolitą konwencję przy tak zróżnicowanym charakterze dziedzin. Niemniej jednak coraz częściej podczas naszych spotkań uczestnicy unikają suchej prezentacji rezultatów swoich badań. Coraz częściej prezentowane są materiały problemowe, warsztatowe, a także zagadnienia metodyczne i metodologiczne związane z rozstrzygnięciem konkretnych

zagadnień związanych z problematyką poszczególnych spotkań.

Wygłaszane i publikowane materiały są bardzo zróżnicowane. Niekiedy dotyczą zagadnień bardzo szczegółowych, innym razem noszą charakter syntetyzujący. Są prace czysto materiałowe, ale są i metodologiczne. Są prace o zaawansowanym poziomie naukowym, ale też wyraźnie początkujące. To wszystko wynika z pierwotnego „warsztatowego” i otwartego charakteru spotkań. Uczestnikami ich są zarówno naukowcy zaawansowani w badaniach, mający za sobą znaczny dorobek naukowy jak i grono młodych ludzi dla których publikowana przez nas praca jest pierwszą samodzielną pracą. Wśród uczestników spotkań są przedstawiciele ośrodków naukowych, akademickich, ale także muzeów, służb konserwatorskich, prywatnych przedsiębiorstw, czy osoby pozostające bez stałego miejsca zatrudnienia. Duże zainteresowanie Funeraliami, a także pozytywna presja aby kontynuować nasze spotkania chyba dobrze wróży na przyszłość. Mamy nadzieję że nadal znajdziemy współpracowników i dobrodziejów wspomagających nas w trudnej sytuacji organizacyjnej. W podsumowaniu należy wspomnieć o wielu wypowiedziach słyszanych podczas kolejnych Funeraliów. Podkreśla się w nich celowość kontynuowania spotkań interdyscyplinarnych podczas których przedstawiciele wielu różnych dyscyplin mogą przedyskutować zagadnienia związane z daną tematyką badań funeralnych. Dodatkowo zaznaczono, iż publikowanie referatów w samodzielnym wydawnictwie jest jak najbardziej słuszną ideą.

Jacek Wrzesiński

Funeralia 2009. Ceremonia otwarcia.
Od lewej: mgr Jacek Wrzesiński (główny organizator), prof. Maria Kaczmarek (PTA), prof. Andrzej Wyrwa, Dyrektor Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Uczestnicy Funeraliów 2009 na sali obrad.

Funeralia 2009. W przerwie obrad gorące dyskusje przy kawie i pysznych pączkach.

Doroczna konferencja projektu „Global History of Health”

16-18 stycznia 2009 roku, Douai, Francja

W dniach 16 – 18 stycznia bieżącego roku, w miejscowości Douai, w północnej Francji, odbyła się doroczna konferencja uczestników projektu badawczego „**Global History of Health**”. Spotkanie poświęcone było omówieniu wstępnych wyników badań ponad 15 tys. szkieletów pochodzących niemal z całej Europy. Ponad 10% tego materiału zostało przeanalizowane przez zespół z naszego kraju. Okazało się, że ten udział ilościowy stawia nas, wspólnie z Wielką Brytanią, Niemcami oraz Litwą, na pozycji lidera w projekcie.

Przez dwa dni, przez wiele godzin, dyskutowano nad poszczególnymi tabelami oraz wykresami, a także interpretacją wyników. Na potrzeby projektu opracowania statystycznego tych danych dokonał dr Phillip L. Walker z Department of Anthropology University of California w USA. Wyniki są całkowicie unikalne. Do tej pory w światowej antropologii nie udało się przeprowadzić podobnych badań, zakrojonych na taką wielką skalę. Oczywiście nie obyło się bez kontrowersji, choćby dotyczących podziału Europy na regiony, chronologii poszczególnych okresów czy nawet używanej terminologii.

Rozmawiano także na temat przygotowania około 15 posterów, które będą zaprezentowane w tym roku na konferencji Amerykańskiego Towarzystwa Antropologicznego w Chicago. Sporo miejsca zajęła również dysputa na temat kryteriów autorstwa i współautorstwa tych prac, podziękowań dla osób fizycznych oraz

instytucji. Podkreślano, że nie można zapomnieć o młodych adeptach nauki tj. studentach oraz doktorantach, którzy mieli swój wkład w pozyskanie tych danych.

Dr Clarck S. Larsen z Ohio State University przedstawił stan przygotowania wyników do druku w specjalnym numerze American Journal of Physical Anthropology. Mówił też szeroko o wymaganiach stawianych artykułom publikowanym w tym czasopiśmie. Przewidywany termin publikacji, uwzględniający stan zaawansowania analiz, możliwe terminy opracowania ostatecznych maszynopisów artykułów przez głównych autorów, trwanie dalszych procedur redakcyjnych oraz czas pozostający do dyspozycji w gestii recenzentów, daje nadzieje, że opracowania ukażą się najszybciej w styczniu lub lutym 2010 roku.

Dr Richard Stackel z Ohio State University przedstawił plan dalszego kontynuowania projektu oraz możliwości pozyskania środków finansowych na ten cel. Przedstawiono również obecny stan zaawansowania analiz datowania C14 (przeprowadzane w Arizona State University) oraz analiz izotopowych kości (Uniwersytet w Monachium). Ustalono też termin i miejsce kolejnego spotkania. Konferencja odbędzie się najprawdopodobniej w styczniu 2010 roku w Barcelonie w Hiszpanii.

Koledzy z Francji zorganizowali meeting perfekcyjnie. Oprócz interesujących obrad, które odbywały się w wielkiej, monumentalnej sali budynku zbudowanego w latach 1609-1610, mieliśmy także możliwość

skosztowania „normandzkiej” kuchni francuskiej podczas wspólnych kolacji w miejscowych restauracjach. Pogoda była mniej łaskawa dla uczestników, dostarczając dodatkowych wrażeń w postaci deszczu i/lub przenikliwego wiatru.

Ze strony polskiej w konferencji uczestniczyli dr Tomasz Kozłowski oraz dr Alicja Drozd z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Tomasz Kozłowski

dr P. Walker z University of California omawia wstępne wyniki analiz statystycznych zebranych danych w projekcie badawczym Global History of Health (Douai, Francja, 17 stycznia 2009. fot. T. Kozłowski

dr R. Stackel z Ohio State University omawia stan analiz materiałów z poszczególnych stanowisk europejskich (Douai, Francja, 17 stycznia 2009). fot. T. Kozłowski

Sprawozdanie z konferencji międzynarodowej p.t. Program Nauczania Biologii Człowieka na Uczelniach Akademickich, która miała miejsce na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w dniach 16-17 kwietnia 2009 roku

Konferencja odbyła się w gmachu głównym UKSW przy ul Dewajtis 5, w auli Jana Pawła II. Organizatorem konferencji była Sekcja Ekologii Człowieka Instytutu Ekologii i Bioetyki, Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej (WFCh). Było to jednocześnie 203 seminarium w zakresie „morfologii i fizjologii rozwoju w związku z wpływem środowiska i aktywnością ruchową”, obecnie realizowane jako seminarium „ekologii człowieka” na UKSW we współpracy z Ministerstwem Środowiska.

Na konferencję zostało zaproszonych pięciu wykładowców biologii człowieka z zagranicy, reprezentujących uniwersytety w Australii, Hiszpanii, Włoszech i Litwy. Z przyczyn losowych, w konferencji nie mogła wziąć udziału profesor Cristina Bernis, reprezentująca Universidad Autonoma de Madrid.

Konferencja składała się z 3 części. Pierwsza poświęcona była programowi biologii człowieka we Włoszech i na Litwie. Druga część obejmowała charakterystykę nauczania biologii człowieka (BC) na kierunkach biologicznych czołowych uniwersytetów Polskich oraz trzecia część dotyczyła wykładów BC na innych kierunkach uniwersyteckich (socjologia, psychologia), pozauniwersyteckich (Akademia Teologii Katolickiej i Akademii Wychowania Fizycznego) jak i badań w zakresie BC prowadzonych w Zakładzie Antropologii PAN.

Konferencję otworzył Dziekan Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej ks. prof. dr hab. Jan Krokos. W słowie wstępnym została przedstawiona historia utworzenia Instytutu Ekologii i Bioetyki na WFCh. Miało to miejsce już w strukturach

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w 2002 r. Obok Instytutu Filozofii i Instytutu Psychologii powołano Instytut Ekologii i Bioetyki (IEiB). Powstał on z wydzielenia z Instytutu Filozofii Sekcji Ekologii Człowieka i Bioetyki, działającej od roku 1984/85. Początkowo IEiB prowadził jeden kierunek studiów: ochrona środowiska (I i II stopnia), a od roku akademickiego 2008/2009 – drugi kierunek studiów: biologia (I stopnia, planowane jest otwarcie studiów II stopnia). Usytuowanie Instytutu Ekologii i Bioetyki na wydziale filozoficznym, obok racji historycznych, ma też uzasadnienie merytoryczne. Badania i studia w zakresie ochrony środowiska i biologii mają uwzględniać szeroko rozumiany czynnik ludzki, poprzez odniesienie do filozofii przyrody, etyki a zwłaszcza bioetyki, psychologii i pedagogiki. Mając to na uwadze planuje się rozwijanie dwóch specjalności biologicznych: biologii środowiskowej i biologii człowieka, której jest poświęcona ta konferencja.

Referat wstępny p.t. Biologia Człowieka XXI wieku- wizja przyszłości, wygłosił prof. dr hab. Maciej Henneberg, profesor antropologii i anatomii porównawczej na Uniwersytecie w Adelajdzie (Australia). Profesor Henneberg wymienił 8 głównych kierunków jakie powinny mieć miejsce w BC: Zaliczył do nich badania oparte o biologię molekularną (m in. inżynierię genetyczną), pewne zastosowania kliniczne, tryb życia (problem stresowości życia, rodzaj diety, aktywność fizyczna), edukację (metody nauczania odpowiednie do etapu rozwoju biologicznego), ekonomię (związek głównie z

ekologią człowieka), zastosowania przemysłowe i wojskowe (projekty odzieżowe, meblowe i statków kosmicznych), egzekwowanie zasad prawnych (w oparciu o medycynę sądową: identyfikacja osób z obrazów kamer bezpieczeństwa i zdjęć, identyfikacje szczątków kostnych), ideologiczne (teorie związane z pochodzeniem człowieka, czynniki determinujące życie ludzkie). Powyższa problematyka służy głównie identyfikacji miejsca człowieka w świecie i oceny wartości egzystencji ludzkiej. Do realizacji powyższych badań potrzebna jest współpraca interdyscyplinarna, uwzględniająca takie dyscypliny jak: medycyna, wychowanie fizyczne, prawo, archeologia, paleontologia, demografia i ekonomia, inżynieria (mechaniczna, odzieżowa, sportowa, budowlana), filozofia i teologia.

Biologię człowieka na kierunku biologicznym Uniwersytetu we Florencji scharakteryzował prof. Brunetto Chiarelli. BC jest tam głównie związana z problemami spionizowanej postawy ciała i dwunożnej lokomocji, rozwoju mózgu, biologicznej podstawy człowieczeństwa, zmian populacji ludzkiej od dolnego paleolitu do czasów współczesnych oraz rozważań dotyczących przyszłości rodzaju ludzkiego w aspekcie utrzymania biologicznej zmienności i różnorodności kulturowej.

BC na Uniwersytecie Wileńskim opisała prof. Janina Tutkuvienė. Na Wydziale Medycznym wykłady z BC obejmują parazytologię, genetykę, antropologię zdrowia i odontologię. Na Wydziale Nauk Przyrodniczych wykładana jest antropologia, biologia rozwojowa, teorie ewolucyjne i genetyka. Na Wydziale Historycznym BC reprezentowana jest przez antropologię fizyczną i antropologię Bałtów. Na

Wydziale Filozoficznym wykłady dotyczą antropologii fizycznej.

Dyskusja panelowa z udziałem zaproszonych gości. Od lewej: prof. Brunetto Chiarelli, prof. Janina Tutkuvienė, prof. Maciej Henneberg.

Drugą część niniejszej konferencji rozpoczął prof. dr hab. Napoleon Wolański swoim referatem p.t. „Uwagi krytyczne do nauczania BC na uczelniach akademickich”. Zwrócona została uwaga na trzy zagadnienia: czym jest biologia człowieka wobec tradycyjnej antropologii, jakie powinna zawierać treści i do kogo powinna być skierowana oraz jakie ma spełniać zadania. Zagadnienia te powinny być rozpatrywane pod kątem genetycznym, ekologicznym i społeczno-kulturowym. Biologia człowieka jest podstawą zarówno nauk biomedycznych jak i społeczno-humanistycznych. Katedra Biologii Człowieka powstała w 2002 roku na UKSW w Warszawie, oraz planowana jest specjalizacja w tym zakresie. Badania prowadzone w tej katedrze dotyczą przede wszystkim roli środowiska przyrodniczego i społecznego, które tworzy warunki bytowe w jakich przebiega rozwój osobniczy człowieka, mając na uwadze auksologię (naukę o rozwoju osobniczym od urodzenia aż do dorosłości) oraz gerontologię (procesy starzenia się i zmiany prowadzące do naturalnej śmierci). Wykłady dotyczą mechanizmów rozwoju osobniczego,

biologicznych strategii przystosowania człowieka do środowiska jego życia na poziomie organizmu i populacji w trakcie rozwoju osobniczego (ontogenezy) oraz zjawisk adaptacji w procesie filogenezy. Studia w zakresie BC powinny być co najmniej na uniwersyteckich wydziałach biologii, psychologii, pedagogiki i socjologii, dla wszystkich kierunków w akademiach medycznych oraz w szerokim zakresie w akademiach wychowania fizycznego.

Prof. Napolen Wolański wygłasza wykład.

Cykl prezentacji opisujących BC na kierunku biologicznym w najważniejszych uniwersytetach w Polsce rozpoczął prof. dr hab. Joachim Cieślik (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) swoim referatem p.t. „Studia na Kierunku Biologia, specjalność Biologia Człowieka – Antropologia w szkolnictwie wyższym w Polsce. Możliwości i ograniczenia”. Początek wystąpienia dotyczył ogólnej charakterystyki Deklaracji Bolońskiej, której głównym celem jest stworzenie do 2010 roku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Następnie omówione zostały standardy kształcenia na kierunku biologicznym, na studiach 1-szego jak i 2-giego

stopnia. Prof. Cieślik dokładnie przedstawił tok studiów biologicznych na UAM, podając przedmioty wspólne dla czterech specjalizacji (Biologii Człowieka, Biologii Eksperymentalnej, Biologii Molekularnej i Biologii Środowiskowej). Przedmioty dla specjalności BC na 3-letnich studiach I-go stopnia (3 rok) to: biologia rozwoju człowieka, biologia populacji ludzkich, prymatologia z etologią, metody oceny rozwoju biologicznego człowieka, metody badań populacyjnych, strategie badawcze w auksologii, biologiczne podstawy zachowań człowieka, antropologia społeczna, ewolucja naczelnych i człowieka. Zajęcia z BC prowadzone są także dla innych kierunków studiów: Psychologii, Pedagogiki, Biofizyki, Archeologii, Etnologii, Turystyki i Rekreacji oraz Medycyny.

Prof. dr hab. Danuta Kornafel przedstawiła studia BC an Uniwersytecie Wrocławskim. Są to studia 3 – stopniowe. Poza stopniem licencjackim i magisterskim są jeszcze 4- letnie studia doktoranckie. Zajęcia z BC prowadzone na 2 roku studiów licencjackich obejmują anatomię człowieka, zaś na 3 roku tychże studiów także antropologię fizyczną, bromatologię, archeologię, anatomię topograficzną z elementami patologii, antropologię morfologiczną, współczesne metody badań w paleoantropologii i ekologię człowieka. Przedmioty do wyboru na specjalizacji BC to: ergonomia, biologiczne podstawy kryminalistyki, odontologia, techniki badań materiałów szkieletowych i wykopalisk, archeologia, elementy somatoskopii, ekologia behawioralna naczelnych, kontrowersje wokół ewolucji Homo sapiens, antropologia morfologiczna i antropologia kulturowa.

Prof. dr hab. Elżbieta Haduch zaprezentowała BC na kierunku biologicznym Uniwersytetu

Jagiellońskiego. Na kierunku biologicznym UJ jest sześć specjalizacji: antropologia, biologia komórki, biologia roślin, biologia środowiskowa, genetyka i biologia rozrodu oraz neurofizjologia. Przedmioty dotyczące specjalizacji antropologicznej obejmują: antropologię ogólną (wykładana na 1 lub 2 roku studiów licencjackich), anatomię człowieka (wykładana na 2 roku studiów licencjackich), embriologię człowieka, etnografię i etnologię, filogenezę i ontogenezę człowieka, archeologię, genetykę człowieka, prymatologię z elementami anatomii porównawczej, zróżnicowanie człowieka współczesnego, geografie ludności i demografię. Są też kursy: Odżywianie i biochemiczne mechanizmy kontroli masy ciała, Ocena zapotrzebowania energetycznego i stanu odżywienia – practicum, oraz jako alternatywny do dwóch poprzednich, proponowany jest kurs Psychologia rozwojowa. Zajęcia z BC prowadzone są też dla innych kierunków. Na Archeologii jest to antropologia fizyczna oraz na Psychologii Stosowanej – biofizyczne podstawy rozwoju. Ponadto wszystkie kursy specjalizacyjne są dostępne jako fakultatywne dla studentów UJ i uczestniczą w nich studenci kierunków: biologiczno-geologicznego, biologiczno-geograficznego, geologicznego, ochrony środowiska, archeologicznego, psychologicznego, psychologii stosowanej, filozoficznego, matematyczno-przyrodniczego i lekarsko-dentystycznego.

Prof. dr hab. Elżbieta Żądzińska scharakteryzowała tematykę BC jaka jest wykładana na kierunku biologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Na kierunku tym nie ma specjalizacji biologia człowieka. Istnieją wykłady odnoszące się do tej tematyki w ramach różnych kierunków. Na Biologii jest wykładana

anatomia człowieka, antropologia, paleobiologia i odontologia; na Biotechnologii – biologia człowieka z elementami ergonomii, na Ochronie Środowiska – ekologia człowieka, na Mikrobiologii – anatomia człowieka i biologia człowieka z elementami ergonomii.

Trzecią część konferencji rozpoczął referat prof. dr hab. Barbary Hulanickiej dotyczący badań w zakresie BC w Zakładzie Antropologii (ZA) PAN oraz wykładów w tym zakresie na Wydziale Socjologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Tematy realizowane obecnie w ZA PAN obejmują: biologiczne i demograficzne skutki rozwarstwienia społecznego, analizę dobrostanu populacji ludzkich Polski w różnych fazach ontogenezy, analizę przemian sekularnych zależnych od poziomu życia, biologiczne podstawy zachowań człowieka w perspektywie ewolucyjnej, styl życia i warunki środowiskowe a stężenie hormonów i funkcje rozrodcze kobiet oraz niewydolność sercową a zmiany hormonalne. Na wydziale socjologicznym wykładane są między innymi: ewolucja gatunku Homo, adaptacja człowieka do warunków środowiskowych, rozwój osobniczy, biologiczne podstawy zachowań, społeczne zróżnicowanie stanu biologicznego populacji, pojęcie zdrowia i choroby, epidemiologia chorób człowieka oraz biologiczne i społeczne problemy związane ze zmianami środowiska i zachowań człowieka.

Biologia człowieka na Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej (ChAT) w Warszawie to następny referat wygłoszony przez prof. dr hab. Irminę Mięśowicz. ChAT jest państwową ekumeniczną uczelnią kształcąca studentów w zakresie nauk teologicznych i od 1996r. pedagogicznych, przygotowującą pracowników duchownych i świeckich dla kościołów chrześcijańskich, a także dla administracji państwowej i

samorządowej, instytucji oświatowych i opiekuńczych w Polsce. W bieżącym roku akademickim 2008/2009 prowadzone są na I roku studiów (30 godz.) wykłady p.t. „Podstawy wiedzy o rozwoju biopsychicznym człowieka w cyklu życia” – dla studentów pracy socjalnej w służbach społecznych, a dla pozostałych zakresów studiów – wykłady z Biomedycznych podstaw rozwoju człowieka”. Niepokój budzą najnowsze standardy kształcenia na studiach pedagogicznych I stopnia, tj. usunięcie z grupy treści podstawowych (obowiązkowych) przedmiotu „Biomedyczne Podstawy Rozwoju i Wychowania” co może zubożyć ofertę edukacyjną. Może to być związane z obniżaniem kosztów studiów, ale także brakiem fachowo przygotowanych wykładowców. Celowym byłoby dołożenie starań, aby Uniwersytety na wydziale biologii uwzględniły taką specjalność jak „BC” w programie toku studiów.

Prof. dr hab. Teresa Łaska-Mierzejewska przedstawiła problematykę BC w sporcie i wychowaniu fizycznym. Biologia człowieka stanowi treści nauczania wielu przedmiotów wykładanych w wyższych szkołach kultury fizycznej. Są to: anatomia, fizjologia, biochemia, biomechanika, higiena, antropologia. Wybrane treści każdego z tych przedmiotów winny być dostosowane do potrzeb przyszłych trenerów i nauczycieli wychowania fizycznego. Z antropologii proponuje się następujące zagadnienia: (1) rozwój ontogenetyczny człowieka, za szczególnym uwzględnieniem okresu dojrzewania płciowego, (2) genetyczne i środowiskowe uwarunkowania rozwoju, (3) antropologiczne aspekty selekcji sportowej dzieci i młodzieży, (4) budowa ciała i jej rola w sporcie, (5) dymorfizm płciowy i jego rola w

sporcie, (6) zaburzenia w prawidłowym rozwoju płci człowieka, (7) kobieta i sport oraz (8) nadwaga i otyłość. Z wcześniejszych badań wynika, że tylko połowa typów budowy ciała spotykanych w populacji ma szansę na sukcesy w sporcie. Jak więc dokonać właściwego doboru? Ogromną rolę odgrywa też dymorfizm płciowy. Zarówno kobiety jak i mężczyźni wysokiego wyczynu sportowego odznaczają się bardziej męskimi proporcjami budowy w porównaniu z populacją. Wiedza o zależnościach pomiędzy tempem dojrzewania a budową ciała oraz umiejętność prognozowania dorosłej wysokości ciała przed zakończeniem wzrastania są ważnymi narzędziami w doborze dzieci do wczesnego, zawodniczego uprawiania sportu. Jeżeli we współzawodnictwie rówieśników rewelacyjne wyniki uzyskuje osobnik późno dojrzewający, możemy mieć nadzieję, że mamy do czynienia z talentem sportowym; ale takie same wyniki osobnika o wczesnym dojrzewaniu będą raczej przejawem jego lepszych, chwilowo, warunków fizycznych. Prof. dr hab. Anna Burdukiewicz zreferowała tematykę biologii człowieka, wykładaną na AWF-ie wrocławskim. W ostatnich latach, w związku z wprowadzeniem systemu bolońskiego, nastąpiły duże zmiany w kształceniu w AWF we Wrocławiu. Ograniczeniu uległa liczba godzin dydaktycznych na kierunku *wychowanie fizyczne*. Na kierunku *sport* na zagadnienia antropologiczne poświęcono 15 godzin. Na II stopniu kształcenia (wychowanie fizyczne – specjalność nauczycielska) wprowadzono zaproponowany przez referentkę i współautorów przedmiot *Biometria w szkolnym wychowaniu fizycznym*. Zupełnie wyeliminowano zagadnienia związane z antropologią z programu kształcenia specjalistów fizjoterapii. W związku z tym

konieczne stało się zmodyfikowanie programów nauczania z uwzględnieniem standardów kształcenia w przypadku przedmiotów obowiązkowych. Pojawiła się również konieczność opracowania programów zajęć do wyboru. Studencie na tej uczelni mają do wyboru następujące przedmioty z BC: biometria w sporcie, elementy antropologii kulturowej, antropometria w fizjoterapii, antropologiczne podstawy sportu osób niepełnosprawnych.

Prof. dr hab. Stanisław Gołąb (AWF krakowski) w swoim wystąpieniu zasygnalizował, że wykłady i ćwiczenia z BC na tej uczelni mają na celu poznanie regulacji procesów życiowych w ontogenezie człowieka, zrozumienie przyczyn i mechanizmów zróżnicowania międzysobniczego w budowie ciała, zdolności motorycznych oraz dysfunkcji ciała, które są niezbędne w pracy nauczyciela i trenera. Biologia Człowieka jest wykładana na dwóch wydziałach AWF-u. Na Wydziale Wychowania Fizycznego (kierunek o tej samej nazwie), kształcącego przyszłych trenerów i nauczycieli (studia I stopnia) jest wykładana biologia człowieka i antropologia, natomiast na studiach II stopnia – antropologia w kulturze fizycznej. Na kierunku Turystyka i Rekreacja tegoż wydziału (studia I stopnia) jest wykładana biologia medyczna i antropologia. Na Wydziale Rehabilitacji Ruchowej (studia I stopnia) jest wykładany biologiczny rozwój człowieka.

(Komitet Organizacyjny Konferencji: prof. dr hab. Anna Siniarska-Wolańska, dr Jacek Tomczyk, prof. dr hab. Maria Kaczmarek)

Anna Siniarska-Wolańska

Prof. Cieślik w dyskusji na temat programów nauczania biologii człowieka w uczelniach wyższych.

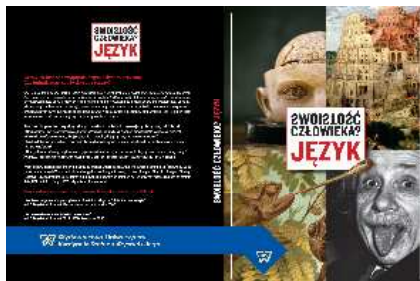

Dyskusje kontynuowano w przerwach między obradami.

Ks. prof. Jan Krokos, Dziekan Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW i prof. Maciej Henneberg

Swoistość człowieka? – Język

Powstanie człowieka współczesnego stanowi bez wątpienia problem nurtujący dzisiejszą antropologię. Przyrodnicy od nieomal trzech dekad podejmują wysiłki mające na celu uzgodnienie poglądów dotyczących czasoprzestrzennego punktu zaistnienia człowieka współczesnego. Brak uzgodnień skłania przyrodników do spojrzenia w stronę nauk humanistycznych i kryteriów jakie, zdaniem humanistów, wyróżniają człowieka spośród innych form ożywionych. Do takich cech najczęściej nauki humanistyczne zaliczają między innymi: cielesność, rozumność, wolność, społeczność, umiejętność posługiwania się językiem oraz zdolność tworzenia kultury. Stosownie do nich antropologia filozoficzna określa istotę ludzką jako: *animal vivens, rationale, liber, socialis, loquens* oraz *culturalis*. Przyrodnicy mają nadzieję, że poznając poza-morfologiczne znamiona człowieka współczesnego możliwe będzie wskazanie czasu i miejsca pojawienia się wspomnianych cech u form hominidalnych, które tym samym będzie można uznać za pierwszych reprezentantów *Homo sapiens (sencu stricto)*. Na kanwie tak pojętej interdyscyplinarności od kilku lat, w ramach Instytutu Filozofii oraz Instytutu Ekologii i Bioetyki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, organizowane

są warsztaty gromadzące reprezentantów dyscyplin przyrodniczych i humanistycznych. Ubiegłoroczne warsztaty, które odbyły się tradycyjnie w Jachrance, zostały zatytułowane: *Swoistość człowieka? – Język*. Problematyka spotkania dotyczyła zatem swoistości ludzkiego języka. Chodziło przy tym nie tylko o mowę artykułowaną, lecz także o cały, złożony system komunikacji, który wyróżnia człowieka ze świata zwierzęcego. Choć bowiem wiele gatunków zwierząt posługuje się niezwykle wyrafinowanym sposobem porozumiewania się, to żadne z nich nie wyczerpuje cech przypisywanych „prawdziwemu” językowi. Co więcej, wielu badaczy stoi na stanowisku, że to właśnie język jest dowodem transcendencji człowieka – jego wykraczania poza świat natury. Na kanwie warsztatów powstała prezentowana publikacja, która zawiera zagadnienia dotyczące biologiczno-ewolucyjnych uwarunkowań mowy artykułowanej, lingwistycznych uniwersaliów, symboliki zawartej w języku oraz filozoficznych implikacji wynikających z możliwości posługiwania się mową ludzką.

Jacek Tomczyk

Udział antropologów z Instytutu Antropologii UAM w I Konferencji Naukowo-Dydaktycznej Wydziału Biologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

W dniach 21-23 maja 2009 roku w budynku Collegium Biologicum w Poznaniu, siedzibie Wydziału Biologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza odbyła się I Konferencja Naukowo-Dydaktyczna Wydziału Biologii UAM pt. *Wyzwania współczesnej biologii, biotechnologii i ochrony środowisk (Challenges for Contemporary Biology, Biotechnology and Environmental Protection)*. Konferencja została zorganizowana z inicjatywy Dziekana Wydziału Biologii UAM prof. dr hab. Bogdana Jackowiaka a Honorowy Patronat nad Konferencją objął JM Rektor UAM prof. dr hab. Bronisław Marciniak. Konferencja była jednym z ważniejszych wydarzeń na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który w maju obchodził 90 lecie i zarazem 90 lecie nauk biologicznych oraz 25 lecie Wydziału Biologii na UAM.

Konferencja składała się z 8 sesji referatowych, w tym: międzynarodowa sesja plenarna z udziałem zaproszonych prelegentów z zagranicy, wydziałowa sesja plenarna w języku angielskim oraz 6 sesji tematycznych). Wygłoszono 50 referatów, zaprezentowano 115 plakatów (6 sesji posterowych). W sesji międzynarodowej wykłady wygłosili zaproszeni goście z Niemiec, Czech i USA. W ramach wykładów w sesji międzynarodowej zaszczycił nas swoją obecnością światowej sławy paleoantropolog, twórca multiregionalnej hipotezy ewolucji człowieka, Prof. Milford H.

Wolpoff pracownik Paleoanthropology Laboratory, Department of Anthropology, University of Michigan USA, który wygłosił niezwykle interesujący wykład pt. *Why there might be a Neandertal on your family tree.*

Prof. M.H. Wolpoff gościem Instytutu Antropologii UAM w Poznaniu

Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Antropologii UAM wygłosili wykłady i zaprezentowali postery.

W wydziałowej sesji plenarnej, zaprezentowała wykład w języku angielskim dr Katarzyna Kaszycka z Zakładu Ekologii Populacyjnej Człowieka pt. *Sexual dimorphism in the 'robust' australopithecines: How strong is the case for hominid harems?*. W sesji referatowej "Od genu do fenotypu" wykład wygłosiła prof. dr hab. Maria Kaczmarek z Zakładu Biologii Rozwoju Człowieka, którego tytuł brzmiał „Zróżnicowanie wieku wystąpienia menopauzy naturalnej wśród polskich kobiet ze względu na historie okresu rozrodczego i wyznaczniki statusu społecznego”. Prof. dr hab. Alicja Budnik, przedstawiła, w imieniu współautorów, wykład pt. *"Ewolucja człowieka współczesnego"* współautorami wykładu były dr Grażyna Liczbińska i Kinga Ortarzewska z Zakładu Ekologii Populacyjnej Człowieka oraz dr Marta Krenz-Niedbała i

prof. dr hab. Janusz Piontek z Zakładu Biologii Ewolucyjnej Człowieka. Wykład ten obok wykładu dr Krzysztofa Kościńskiego z Zakładu Ekologii Populacyjnej Człowieka był przedstawiony w sesji zatytułowanej „Na ścieżkach ewolucji”. Poza wykładami, Instytut Antropologii reprezentowany był również w sesji posterowej, swoje plakaty zaprezentował Zespół Autorów pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Kaczmarek we współautorstwie z prof. dr hab. Anną Goździcką-Józefiak, dr Julią Durzyńską z Zakładu Wirusologii Molekularnej i dr Pacholską-Bogalską Joanną z Zakładu Wirusologii Molekularnej i Zakładu Fizjologii i Biologii Rozwoju Zwierząt oraz dr Magdaleną Skrzypczak, mgr Magdaleną Durdą i dr Tomaszem Hanciem z Zakładu Biologii Rozwoju Człowieka. Ten interdyscyplinarny zespół badawczy zaprezentował rezultaty badań na styku biologii człowieka i biologii molekularnej pt. „*Addressing innovation challenges in adolescents' health research: a preliminary report on prevalence of HSV-1, HSV-2 and HCMV in adolescents from the Great Poland region*”, który wpisał się w tematykę sesji pt. “Współczesne i przyszłe zastosowania biologii”. Ze strony studentów specjalności Biologia człowieka czynny udział w Konferencji wzięła udział Kinga Ortarzewska, która poza współautorstwem w wykładzie pt. “*Ewolucja człowieka współczesnego*”, przedstawiła w sesji pt. Od genu do fenotypu” plakat zatytułowany “*Fluctuating asymmetry, age at death and causes of death*”.

Członkiem Komitetu Naukowego Konferencji był Dyrektor Instytutu Antropologii prof. dr hab. Janusz Piontek a w Komitecie

Organizacyjnym Konferencji wzięła udział dr Grażyna Liczbińska.

Podsumowując relacje z Konferencji należy dodać, że zasadniczym celem I Konferencji Naukowo-Dydaktycznej Wydziału Biologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu było przedstawienie dorobku naukowego i dydaktycznego Wydziału Biologii oraz próba odpowiedzi na współczesne wyzwania nauk biologicznych. Jednym z istotnych elementów Konferencji była sesja międzynarodowa, na którą zaproszono wielu znakomitych uczonych reprezentujących poza antropologiem prof. Wolpoffem, również inne dziedziny biologii, takie jak zoologia czy biologia molekularna. Znaczącym i ważnym z punktu widzenia funkcjonowania nauki było wystąpienie v-ce ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego Prof. dr hab. Jerzego Duszyńskiego, pt. „*Priorytetowe kierunki badań biologicznych i źródła ich finansowania*”. Udział Antropologów z Instytutu Antropologii UAM w relacjonowanej Konferencji był znaczący a możliwość konfrontacji aktualnej wiedzy o biologii człowieka w kontekście prezentowanych wykładów i posterów z innych dyscyplin biologicznych stała się inspiracją do kontynuowania już rozpoczętych badań interdyscyplinarnych. Konferencja pokazała zarazem nowe możliwości integrowania się antropologów w badaniach naukowych z pracownikami naukowymi takich dyscyplin naukowych jak biologia molekularna, genetyka człowieka, ekologia człowieka czy szeroko rozumiana ekologia ewolucyjna.

Zbigniew Czapl

WIADOMOŚCI Z ODDZIAŁÓW

Z Łódzkiego Oddziału PTA

Skład Zarządu PTA Oddział Łódź

Przewodnicząca: dr Małgorzata Roślak (Katedra Antropologii Uniwersytet Łódzki)

Zastępca Przewodniczącej: dr hab. Elżbieta Żądzińska, prof.nadzw.UŁ (Katedra Antropologii Uniwersytet Łódzki)

Sekretarz: dr Wiesław Lorkiewicz (Katedra Antropologii Uniwersytet Łódzki)

Skarbnik: dr Iwona Rosset (Katedra Antropologii Uniwersytet Łódzki)

Katedra Antropologii w Łodzi wraz Zakładem Biologii Molekularnej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi i Zakładem Antropologii UJ w Krakowie uzyskała od MNiSW dofinansowanie dwuletniego projektu badawczego nt. "Kształtowanie się współczesnej populacji Europy Centralnej w świetle badań neolitycznego mtDNA".

Wiesław Lorkiewicz

Z Wrocławskiego Oddziału PTA

Skład Zarządu PTA Oddział Wrocław

Przewodnicząca: dr Monika Krzyżanowska (Katedra Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego)

Vice-Przewodniczący: mgr Stanisław Gronkiewicz (Zakład Antropologii PAN)

Skarbnik: dr Monika Łopuszańska (Zakład Antropologii PAN)

Sekretarz: dr Paweł Dąbrowski (Katedra Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego)

Oddział liczy 35 członków.

W semestrze zimowym odbyły się 3 posiedzenia członków oddziału, podczas których przedstawiono następujące referaty:

17 grudnia 2008 – **Zróznicowany obraz kultury wczesnej epoki żelaza na Dolnym Śląsku** – referat wygłosił prof. dr hab. Bogusław Gediga z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN we Wrocławiu;

11 lutego 2009 wygłoszone zostały dwa referaty – **Ruchy migracyjne w Polsce w latach 40. XX wieku** – referat przedstawił prof. dr hab. Grzegorz Gryciuk z Zakładu Historii Europy Wschodniej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego; **Biologiczne konsekwencje procesów migracyjnych** – wykład przedstawiła prof. dr hab. Barbara Hulanicka z Zakładu Antropologii PAN we Wrocławiu;

30 kwietnia 2009 – **Wstępna analiza zęba człowieka paleolitycznego z jaskini Stajnia (Wyżyna Częstochowska)** – referat przedstawiony był przez członków zespołu do badań środkowo i górno paleolitycznych ludzkich szczątków kostnych z jaskiń Polski Południowej: prof. dr hab. Tadeusza Dobosza z Zakładu Technik Molekularnych Akademii Medycznej we Wrocławiu, dr Pawła Dąbrowskiego z Katedry Antropologii UW. oraz mgr Pawła Sochę z Zakładu Paleozoologii Instytutu Zoologicznego UW. Autorzy przedstawili wyniki wstępnej analizy molekularnej i odontologicznej wyizolowanego czteroguzkowego, trójkorzeniowego stałego zęba trzonowego szczęki o cechach hominidalnych, które można uznać w ogólnym zarysie za charakterystyczne zarówno dla gatunku *Homo sapiens* jak i dla *Homo neanderthalensis*. Stosując system oceny cech

morfologicznych zębów ludzkich ASUDAS (Arizona State University Dental Anthropology System) oraz cyfrową analizę morfometryczną określono stopień podobieństwa do typów koron zębowych neandertalczyka. Uzyskane wyniki badań molekularnych oparte o metodę PCR i oryginalną metodę przepływową przy pozyskiwaniu fragmentów łańcucha DNA z zęba oraz, przy wsparciu technicznym (oryginalne startery DNA mitochondrialnego neandertalczyka przesłane przez prof. Paabo i prof. Krause z Instytutu Maksa Plancka w Lipsku), pozwoliły wstępnie ustalić pewne podobieństwo sekwencji DNA do materiałów z jaskini Okladnikov (Ałtaj) oraz ze stanowiska Teszik-Tasz. Ze względu na znaczne zniszczenie łańcuchów DNA i brak produktów egzemplifikacji o zadowalającej długości łańcucha badanie to nie było rozstrzygającym. Zbadano także aspekt kulturowy eksplorowanego stanowiska (klasyczne narzędzia mustierskie). Przeprowadzono także datowanie warstwy C1 (C14 - > 49 000 lat), z której pochodził ząb. Autorzy zastrzegają, że uzyskane wyniki podlegają obecnie dalszej weryfikacji. Aktualna ocena jest wypadkową wyników przeprowadzonych analiz.

Członkowie oddziału wzięli udział w konferencjach:

25 maja 2009 dr Paweł Dąbrowski na posiedzeniu dyskusyjnym Komisji Archeologicznej Oddziału Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu oraz Instytutu Archeologii UW. i Katedry Antropologii UW. pod hasłem przewodnim: CIAŁOPALNY OBRZĄDEK POGRZEBOWY ARCHEOLOGIA A ANTROPOLOGIA, ARCHEOLOGIA A ARCHEOZOOLOGIA, wygłosił referat „Zarys

problematyki badań antropologicznych szczątków kostnych z cmentarzysk ciałopalnych”. Przypomniano uznaną metodologię badań grobów ciałopalnych w kontekście opracowań prof. Piontka, Strzałki, Malinowskiego oraz Dokładala, Van Varka, Shipmana oraz przedstawiono nowe trendy i możliwości badawcze m.in. kopalnego DNA z materiałów skremowanych. Poruszono problematykę stanu zachowania szczątków kostnych, procesów podepozycyjnych i zjawisk kulturowych wpływających na jakość prowadzonych analiz. Wskazano jako celowe wykorzystywanie, w miarę możliwości, zestawu cech do oceny kondycji biologicznej i wyznaczników stresu fizjologicznego do rekonstrukcji biologii przedstawicieli kultur ciałopalnych. Poruszono znaczenie badań paleodemograficznych i paleopatologicznych.

Dr Monika Krzyżanowska oraz dr Wioleta Umławska, jedyne uczestniczki z Polski, brały udział w Międzynarodowej Konferencji Antropologów Francuskojęzycznych GALF, która odbyła się w dniach 27-30 maja 2009 w Bordeaux (Francja). Tegoroczne spotkanie zatytułowane było: **Biologie, environnement et comportement des populations humaines: Passé, Présent, Futur**. Obie panie przedstawiły ustnie treści następujących posterów: **Relation entre le niveau d'éducation et la stature** (M. Krzyżanowska), **La puberté chez les personnes atteintes d'une maladie chronique du système respiratoire** (W. Umławska).

Do Oddziału Wrocławskiego PTA zapisało się 2 nowych członków: mgr Małgorzata Senator oraz mgr Aleksandra Stachoń.

Monika Krzyżanowska

Prof. dr hab. Zofia Ignasiak otrzymała Indywidualną I stopnia Nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za osiągnięcia dydaktyczne za podręcznik akademicki Pt. „Anatomia ruchu. Anatomia narządów wewnętrznych i układu nerwowego człowieka”

Interesujące publikacje autorstwa Pani Profesor:

Zofia [Ignasiak](#), Teresa [Sławińska](#), Krystyna [Rożek](#), Bert B. [Little](#), Robert M. [Malina](#). Lead and growth status of schoolchildren living in the copper basin of south-western Poland: differential effects on bone growth. *Annals of Human Biology*. 2006; vol.33; nr 4; s.401-414.

Zofia [Ignasiak](#), Teresa [Sławińska](#), Krystyna [Rożek](#), Robert M. [Malina](#), Bert B. [Little](#). Blood lead level and physical fitness of schoolchildren in the copper basin of south-western Poland: indirect effects through growth stunting. *Annals of Human Biology*. 2007; vol.34; nr 3; s.329-343

Teresa Sławińska-Ochla

Serdecznie gratulujemy Pani Profesor!

Z Krakowskiego Oddziału PTA

Skład Zarządu PTA Oddział Kraków

Przewodnicząca: prof. dr hab. Elżbieta Gleń-Haduch (Uniwersytet Jagielloński)

Vice-przewodniczący: prof. dr hab. Stanisław Gołąb (Akademia Wychowania Fizycznego Kraków)

Skarbnik: dr Janusz Brudecki (Akademia Wychowania Fizycznego Kraków)

Sekretarz: dr Anita Szczepanek (Uniwersytet Jagielloński)

Zespół pracowników Katedry Antropologii AWF w Krakowie wspólnie z Collegium Medicum UJ prowadzi badania w ramach projektu badawczego "Trendy sekularne w budowie ciała u dzieci w wieku 7-15 lat z populacji wielkomiejskiej w świetle uwarunkowań psychosocjalnych" , grant NN 404 177 035; okres realizacji 2009-2010r. kierownik projektu - dr Małgorzata Kowal.

W kwietniu 2009 roku, dr hab., prof. nadzw. Maria Chrzanowska odwiedziła Muzeum Historii Naturalnej w Aix en Provence, gdzie w marcu br., z okazji rocznicy darwinowskiej, otwarto wystawę poświęconą historii Lucy "Lucy l'espoir" opowiedzianej w formie komiksu. Fragment naszej" prehistorii" w wersji - jak to u Francuzów - łatwej, lekkiej i przyjemnej.

W lutym 2009 roku Centralna Komisja do Spraw Stopni i Tytułów skierowała wniosek do Kancelarii Prezydenta RP o nadanie tytułu profesora nauk o kulturze fizycznej dr. hab. Ryszardowi Żarów, profesorowi AWF w Krakowie, pracownikowi Katedry Antropologii.

Rada Wydziału Wychowania Fizycznego AWF w Krakowie zakończyła postępowanie o nadanie tytułu profesora nauk o kulturze fizycznej dr hab. Marii Chrzanowskiej, profesor AWF w Krakowie, Katedra Antropologii. Wniosek skierowany został do Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów w kwietniu 2009 roku.

Ryszard Żarów

Udział poznańskich antropologów w XII Poznańskim Festiwalu Nauki i Sztuki

Tegoroczny festiwalowy tydzień trwał od 25 do 29 maja 2009 roku. Dnia 27 maja Wydział Biologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza zaprosił zainteresowanych na szereg specjalistycznych wykładów, warsztatów, wystaw i prezentacji.

Pracownicy Instytutu Antropologii i zarazem członkowie Polskiego Towarzystwa Antropologicznego w znaczący sposób zaangażowali się w organizację tej imprezy. Pani prof. dr hab. Maria Kaczmarek, w swoim wykładzie, nakreśliła słuchaczom „Długą drogę do dorosłego życia”, a prof. dr hab. Janusz Piontek stawiając pytanie „Dlaczego badamy przeszłość?” przybliżył „Rolę nauk biologicznych w poznawaniu prehistorii człowieka”. Adiunkci z Zakładu Biologii Rozwoju dr Anita Szwed, dr Magdalena Skrzypczak oraz dr Tomasz Hanć prowadzili pracownię gdzie uczniowie mogli znaleźć odpowiedź na pytania: „Jak się rozwijasz? Czy nie jesteś otyły? Sprawdź to! Zainteresowani mogli poddać się badaniu składu ciała metodą bioimpedancji dzięki czemu uzyskali informacje na temat ilości wody,

tłuszczu, masy komórek w organizmie, jaki procent ich ciała stanowią mięśnie, jaki jest typ ich budowy oraz czy można uznać, że osoba cierpi na nadwagę lub otyłość. Na podstawie składu ciała oceniano także poziom zdrowia badanych.

Po raz kolejny w Festiwalu wzięli udział także studenci z Sekcji Antropologicznej Koła Naukowego Przyrodników. Przygotowali krótkie wystąpienia na temat: Skąd pochodzisz Adamie?, Antropolog na cmentarzysku ciepłym, Tajemnice linii papilarnych – czyli kryminalistyka i nie tylko, Somatometria i dermatoglify – co nam mówią na temat osobników żywych?, Okiem morfologa – ocena zmienności międzypersonalnej człowieka, Ewolucja człowieka i jej konsekwencje.

Blandyna Jerszyńska

Fragment dachu rozpiętego nad the British Museum w Londynie. fot. Dorota Kaczmarek

INTERESUJĄCE PROJEKTY BADAWCZE

Polsko-norweskie seminarium naukowe w ramach projektu ADOPOLNOR

W dniu 24 lutego 2009 r., w Collegium Biologicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, miało miejsce polsko – norweskie seminarium naukowe pt.: „**Physical activity and fitness: the contemporary challenges**”. Było to drugie seminarium w ramach projektu badawczego „U progu dorosłego życia: zdrowie i jakość życia młodzieży w zróżnicowanym społecznie i ekonomicznie środowisku (ADOPOLNOR) dofinansowanego z grantu norweskiego.

Tematem spotkania, organizacyjnie podzielonego na część wykładową i dyskusyjną, była szeroko rozumiana sprawność fizyczna oraz problemy związane z jej brakiem wśród dzieci i młodzieży w Polsce i w Norwegii. Merytoryczną pieczę nad seminarium sprawował zespół naukowców z Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, pod kierunkiem prof. dr hab. Wiesława Osińskiego.

Część wykładową stanowiły wystąpienia norweskich gości, Dr. Unni Segberg i Dr. Kari Aasen Gundersen z partnerskiego University of Agder w Kristiansand oraz specjalistów z AWF w Poznaniu – prof. dr hab. Wiesława Osińskiego i dr hab. Roberta Szeklickiego. Drugą część przeprowadzono w formie dyskusji panelowej nt.: „Lifelong physical activity – breakthrough obstacles”.

W przerwach pomiędzy wystąpieniami wszyscy zebrani pogłębiali więzi znajomości przy ostatkowym stole, suto zastawionym pączkami, faworkami i innymi słodkimi specjami.

Prezentacja Pani Dr. Unni Segberg pt. „Clumsiness in children – do they grow out of it?” dotyczyła wyników autorskich badań longitudinalnych nad niezręcznością fizyczną wśród norweskich dzieci w wieku od 6 do 12 lat. Drugi wykład - „School Ground learning and child development”, autorstwa Dr. Kari Aasen Gundersen, traktował o efektach przeprowadzanego w Kristiansand projektu, którego celem jest przebudowa monotonych szkolnych placów zabaw i boisk na pełne wyzwania, pomysłowe i bogate w różnorodne atrakcje miejsca spędzania wolnego czasu dla uczniów. Projekt przedstawiony przez Panią Gundersen zachwycił uczestników spotkania i stał się punktem odniesienia dla ożywionej dyskusji, w wyniku której uznano, iż pomysł Norwegów z partnerskiego uniwersytetu w Kristiansand jest doskonałym rozwiązaniem, wartym przemyślenia i zastosowania w Wielkopolsce.

Szef polskiej grupy specjalistów zajmujących się sprawnością fizyczną, prof. dr hab. Wiesław Osiński, w wykładzie nt.: „Body composition and fitness: what is the optimal level of fitness”, przedstawił zależności między zawartością tkanki tłuszczowej a poziomem sprawności fizycznej. Dr hab. Robert Szeklicki skupił uwagę zebranych na problemie: „Norms for fitness of children and youth: the physical education approach”.

Energicznie i żywo przeprowadzona dyskusja panelowa, przygotowana przez młodych naukowców z AWF w Poznaniu, skłoniła uczestników spotkania do podjęcia rozmów na temat różnorodnych przeszkód

w utrzymaniu i rozwijaniu sprawności fizycznej wśród dzieci i młodzieży.

Seminarium dla obu partnerskich stron projektu okazało się niezwykle owocne, zarówno w sensie wzbogacenia wiedzy na temat sprawności fizycznej w obu krajach, ale i pod kątem wymiany doświadczeń. Wnioski ze spotkania mogą posłużyć w przyszłej współpracy między partnerami oraz pomiędzy wykonawcami projektu a ludźmi odpowiedzialnymi za zdrowie i sprawność fizyczną dzieci i młodzieży naszego regionu.

Warto wspomnieć, iż dzień wcześniej odbyło się robocze seminarium wykonawców projektu, którego głównym celem było przedstawienie stopnia zaawansowania badań w poszczególnych działaniach projektu.

Magdalena Durda

Dr. Unni Segberg podczas wystąpienia.

Dr. Kari Aasen Gundersen przedstawia zebrany rozwiązania zastosowane w Kristiansand.

„It was a nice chatting” czyli pogawędki przy pączku.

Zdjęcie zbiorowe po spotkaniu.

INFORMACJE O KONFERENCJACH NAUKOWYCH

**V Międzynarodowa Konferencja Naukowa
Auksologia a promocja zdrowia
organizowana przez Zakład Auksologii**

**Instytutu Edukacji Szkolnej UJK w Kielcach
oraz Polskie Towarzystwo Antropologiczne, Oddział Świętokrzyski
Kielce - Wólka Milanowska 25-26 czerwca 2009**

Zapraszamy do udziału w V Międzynarodowej Konferencji Naukowej

Auksologia a promocja zdrowia

Zakład Auksologii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Polskie Towarzystwo Antropologiczne Oddział Świętokrzyski po raz piąty organizują interdyscyplinarne spotkanie, na którym prezentowane są osiągnięcia naukowo-badawcze w zakresie auksologii i biologii starzenia się.

Konferencja odbywa się w Wólce Milanowskiej w samym sercu Gór Świętokrzyskich, gdzie możecie Państwo podziwiać malownicze krajobrazy, piękną przyrodą oraz wyjątkowe zabytki.

Serdecznie zapraszamy,

Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego

prof. dr hab. Andrzej Jopkiewicz

**Vth International Anthropological Congress of
Aleš Hrdlička**

“Quo vadis homo...societas humana?”

2nd - 5th September 2009 Praha – Humpolec, Czech Republic

Honorary President of the Congress

Phillip Valentine Tobias, University of the Witwatersand, South Africa

President of the Organizing Committee

Pavel Bláha, Charles University in Prague, Czech Republic

President of Czech Anthropological Society

Organized by:

Czech Anthropological Society

Charles University in Prague, Faculty of Science, Dept. of Anthropology and Human
Genetics

Town Humpolec

National Museum in Prague

Charles University in Prague, Faculty of Humanities

Dear Madams, Dear Sirs,

It is our great honour to cordially invite you to join us at the Vth International Anthropological Congress of Aleš Hrdlička that will take place in Prague on 2 – 5 September 2009.

Since our last congress in the Czech Republic ten years ago a lot has changed. Both Prague and Humpolec have developed and modernised their faces.

Simultaneously, in the field of anthropology many carried-out research projects have moved us towards new findings and conclusions. We are convinced this year's congress in Prague is the right place to share new experience and exchange information.

Please enclosed see all information about the Congress available on our website as well:

www.anthropology-hrdlicka2009.cz.

We look forward to meeting you in Prague in September 2009.

Yours faithfully,

Assoc. prof. RNDr. Pavel Bláha, PhD.

President of the Organizing Committee

President of the Czech Anthropological Society

**XLII Ogólnopolska Konferencja Naukowa
Polskiego Towarzystwa Antropologicznego
Łódź 2009**

Łódź, 08 czerwca 2009 r.

Szanowni Państwo,

W załączeniu przesyłamy harmonogram XLII Konferencji Naukowej Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, która odbędzie się w Łodzi w dniach od 10 września (środa) do 12 września (piątek) 2009 r. w obiektach Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego, przy ul. Banacha 1/3 (Gmach „B”) i ul. Banacha 12/16 (Gmach „A”). Szczegółowy plan obrad postaramy się dostarczyć w możliwie szybkim terminie (koniec czerwca).

Przypominamy, że na prezentacje ustne przeznaczono 15 min, w tym 3 min. na krótką dyskusję, planowaną po każdym wystąpieniu. Prosimy zatem o dostosowanie się do naszej prośby przy przygotowywaniu referatów.

Prezentacje posterowe prosimy przygotować w rozmiarze: wysokość 110 cm, szerokość 85 cm

Serdecznie pozdrawiając w imieniu Komitetu Organizacyjnego XLII Konferencji PTA, oczekujemy na spotkanie antropologów z Polski i zagranicznych gości oraz na inspirujące dyskusje naukowe

Elżbieta Żądzińska

**Międzynarodowa Konferencja Naukowa
European Human Behaviour & Evolution Association**

Wrocław 25-27 marca 2010 r.

organizowana przez

Zakład Antropologii PAN we Wrocławiu

oraz Katedre Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Wrocław

25-27 września 2010

Konferencja EHBEA (European Human Behaviour & Evolution Association) skupia uczonych z następujących dyscyplin: ekologia behawioralna człowieka, antropologia biologiczna, psychologia ewolucyjna, ewolucyjna antropologia kulturowa.

Zainteresowanych zagadnieniami poruszonymi na wcześniejszych konferencjach EHBEA (np. w 2009 w St. Andrews, w 2008 w Montpellier, a wcześniej w Londynie) odsyłamy na stronę internetową: <http://www.ehbea.com/>

Bogusław Pawłowski

KONFERENCJA EAA POZNAŃ 2010

Zapraszam serdecznie do odwiedzania witryny internetowej konferencji www.eaa2010.eu.

Rejestracje rozpoczniemy 1 września 2009 r.

Maria Kaczmarek

Przewodnicząca
Komitetu Organizacyjnego 17 Konferencji EAA

POCZWÓRNA WAKACYJNA PORCJA HUMORU

87% z 56% tych, którzy wypełnili więcej niż 23% ankiety stwierdziło, że to strata czasu

WSPANIAŁYCH WAKACJE!

Redakcja:
prof. dr hab. Maria Kaczmarek
Instytut Antropologii UAM Poznań
makac@amu.edu.pl

Skład i łamanie:
dr Urszula Czerniak
Katedra Antropologii i Biometrii
AWF Poznań
czerniak@awf.poznan.pl

Autorom tekstów serdecznie dziękujemy
i liczymy na dalszą współpracę.
Uwagi prosimy kierować pod adres:
Katedra Antropologii i Biometrii
AWF Poznań
czerniak@awf.poznan.pl